

Pozn: jelikož tento materiál zpracovávám na základě svých výukových materiálů psaných původně v angličtině pro mé přednášky na University of London a následně převáděných do slovenštiny, tak pokud celý text nebude přeložen do češtiny, tak části psané v češtině budou fialově.

ÚVOD DO KLASICKÉ JAPONŠTINY

3. PREDNÁŠKA

Základní gramatická specifika klasické japonštiny:

1. Dva extra tvary

Kromě souhláskových sloves (např. *kak-u*, *jom-u*) a krátkých samohláskových sloves na *-i* (např. *mi-ru*) mají ostatní slovesa dva tvary za moderní „třetí základ“ (např. dnešní *oči-ru*, *kake-ru*, *he-ru*). Tyto dva tvary se nazývají *rentaikei* 連体形 a *šúšikei* 終止形.

Rentaikei („připojující se na neohebné slovo“) byl přívlastkový a nominalizovaný tvar.

Šúšikei („konečný tvar“) byl tvar finálního přísudku věty.

Souhlásková slovesa a slovesa typu *mi-ru* (tzv. horní jednostupňové – *kami-ičidan*) měla tyto tvary stejně jako v moderním jazyce. Ale u ostatních SAMOHLÁSKOVÝCH sloves se **přívlastkový a nominalizační tvar (*rentaikei*) končil na –URU, zatímco konečný tvar (*šúšikei*) končil na –U¹: *oturu*, *otu*. Proto se tato slovesa nazývají „dvojstupňová“ (*nidan*), protože jejich kmen má dvě podoby, (*oti-* a *otu-*).**

moderní OČIRU

starojaponsky *rentaikei*: OTURU

šúšikei: OTU.

(tvar OTI- je *ren'jókei*, tj. „2. základ“, napr. prechodník OTI-TE)

moderní KAKERU

starojaponsky *rentaikei*: KAKURU

šúšikei: KAKU.

(tvar KAKE- je *ren'jókei*, tj. „2. základ“, napr. prechodník KAKE-TE)

Takže, rozdíl *zavěšuji (něco)* a *(něco) co zavěšuji* se v moderní japonštině vyjadřuje stejným tvarem:

„(mono-wo) kakeru“ a „kakeru (mono)“

Bungo na tyto dva významy (syntaktické funkce) mělo dva extra tvary:

„(mono) **kaku.**“ a „**kakuru** (mono)“.

„Mono kaku.“ je ukončená, úplná věta. „Kakuru“ je přívlastkový tvar (např. „kakuru mono“ = to co zavěšuji), nebo samo osobě („kakuru“) funguje jako nominalizovaný tvar (= moderné „kakeru koto / kakeru no“), který ve větě vystupuje jako podstatné jméno.

„č.:“U ADJEKTIV se tyto dva tvary rozlišovali, jak jsme už viděli, koncovkami –KI a –SI.

¹ Toto rozdělení se dodnes zachovalo v *učinaaguči* – okinawštině, a to u všech sloves, např. jap. 書く je *kačun* – *kačuru*.

-KI = *rentaikei* (přívlastkový a nominalizovaný tvar): JOKI, TAKAKI
 -SI = *šúšikei* (finální přísukový tvar): JOSI, TAKASI

„Ten člověk **je dobrý**“ – „**dobry** člověk“

Moderní japonština:

„Sono hito-wa **joi**.“ – „**joi** (hito)“

Bungo:

„Sono fito **josi**.“ – „**joki** fito“

EXISTENČNÍ SLOVESO *ARI* a jeho deriváty jako *faberi* „(skromně) být“ (etymologicky složenina *fabi-ari) nebo *takakari* „je vysoký“ (etymologicky *takaku-ari*) jsou výjimkou v tom že jejich *šúšikei* končí, překvapivě, na –I, zatímco *rentaikei* na –U:
ari – *aru*. *faberi* – *faberu*.

„Někdo tam **je**“ – „(někdo) **kdo tam je**“

Moderní japonština:

„Soko-ni dareka-ga **iru**.“ – „soki-ni **iru** hito“

Bungo:

„Soko-ni fito **ari**.“ – „soko-ni **aru** fito“

2. Tvar, který známe jako “třetí základ” (*rentaikei*)

tj. tvar na –(R)U, u adjektiv na -KI, slouží –jak už bylo zmíněno- jako nominalizovaný tvar – může mít samo o sobě význam substantiva:

„Divím se **tomu co vidím**.“

V moderní japonštině se „*to co vidím*“ vyjadřuje *nōminem* (nominalizovaným tvarem) odvozeným od slovesa přípojením –*koto*, –*mono* nebo –*no*:

„**Miru-no**-ni odoroku.“

V bungo však nominalizátor –*koto*, –*mono* není potřebný. Samotné *rentaikei* („*miru*“) se mohlo použít jako *nōmen* (substantivum) čili nominalizovaný tvar, takže věta by zněla:

„**Miru**-ni odoroku.“

„**To co dělá** není správné.“

Moderní japonština:

„**Suru-no**-wa tadašiku nai.“

Bungo:

„**Suru**-wa tadasikarazu.“

3. Některé základní syntaktické partikule jako *wa*, *ga*, *wo*, *ni* vynechávané

Toto je v moderní hovorové japonštině doposud běžné, ale v moderním psaném stylu jsou povinné.

Prostá věta, jako třeba „**Je to tu**“ – „Koko-**ni** aru“ mohla v bungo být i bez –*ni*:

„Koko ari.“

4. Zpočátku neexistovalo rozlišování „*ni* / *de*“ (= v)

jak je známe dnes. Přípona *-ni* vyjadřovala nejenom místo bytí ale i místo činnosti. V heianu se objavovala i v rozšířeném tvaru *-ni-te*, ze kterého se postupem času vyvinulo *-de* (*-nite* > *-nde* > *-de*) v jeho dnešním použití. (Jeho klasická podoba „*-nite*“ se podnes vyskytuje v epistolárním (dopisovém) stylu, jak už bylo zmíněno.)

5. Akuzativní partikule „*-wo*“ mohlo být tematizováno (topikalizováno)

V moderní japonštině se tematická částice *-wa* は připojuje na předchozí pádovou příponu:

Mizu-ni aru. – *Mizu-ni-wa nai.*

Ale tematické *-wa* základní pádové přípony (nominativní *-ga* a akuzativní *-wo* を) „vyhazuje“, tj. když chceme tematizovat *mizu-wo*, tak *-wo* vypadává:

Mizu-wo nomu. – *Mizu-wa nomanai.*

V bungo se částice は (starojaponské [pa] > [ɸa] následně zeznělené na [wa]) běžně napojovala i na akuzativní を, stejně jako na jiné pádové přípony (kromě *-ga*): をは, ale s dávnou fonetickou změnou –zeznělením は- už ve starojaponštině: [wopa] > [woba] (což se ale běžně nezaznačovalo), takže

Midu-wo nomu. – *Midu-wo-ba nomazu.*

se mohlo kanou psát bez nigori

みつをのむ。みつをはのます。

nebo – hlavně později (systematicky od kamakury) – už i s nigori:

みづをのむ。みづをばのます。

6. Sloveso *ari* fungovalo pro všechny podměty, životní i neživotní

Takže v bungo neexistoval rozdíl *aru* – *iru*:

„ten kdo tam *je*“

Moderní japonština:

„soko(-ni) **iru** hito“

Bungo:

„soko(-ni) **aru** fito“

(Původní forma dnešního *iru*, což je existenční sloveso pro životní podměty, byla *wiru* ゐる a znamenala „sedět“.)

7. Další specifická črta bungo je, že minulost se ne vždy formálně vyjadřovala

takže to co známe jako „neminulé (neboli přítomné)“ tvary, se mohlo běžně použít i na minulý děj. Vypadá to jako *historický prezens*, ale v bungo to byl pravděpodobně bezpříznakový způsob vyjádření.

Takže věta jako

„Oslovi*l* někoho, kdo tam *byl*“

by v moderní japonštině byla běžně v minulém čase:

„Soko-ni iru (/ ita) hito-ni hanaši-kaketa“

V bungo mohla být i bez formálního ukazovatele minulosti, prostě:

„Soko aru fito fanasi-kaku.“

Někdy jsou celé pasáže, např. v *Gendži monogatari*, psány bez minulých tvarů, některé zase s nimi.² V bungo se však minulost i vyjadřovala, a to hned několika způsoby (ukážeme si později).

8. „Kakari-musubi“

je termín označující jev v klasické japonštině, vzdáleně připomínající něco jako *vazbu* či *shodu* v syntaxi flektivních jazyků. Termín se vykládá různě, ale, podle mne, znamená něco jako „vázané/závislé zakončení (věty)“. Spočívá v tom, že určité větné částice si vyžadují zvláštní tvar závěrečného přísudkového slovesa/adjektiva, jiný než *šúšikei*, který je jinak v tomto postavení běžný. Jde v podstatě o důrazové (emfatické) částice a to, že jsou vázány se specifickým tvarem přísudku, je způsobeno historickým vývojem syntaktické struktury ve staré japonštině. Na tomto místě omezíme vysvětlení na stručné pravidlo, že:

-důrazové částice ZO a NAMU a opytovací částice KA, JA vyžadují, aby finální přísudek byl ve tvaru *rentaikei*, a

-důrazově-připustková částice KOSO (někdy i JA v použití jako *hango*, tj. řečnická otázka) vyžaduje *izenkei* (tvar končící na *-e*).

Vezmeme si za příklad jednoduchou větu

„Širanai hito-ga iru.“

Bungo mělo jemné odstíny, jak zdůrazňovat či tematizovat větné členy, takže tato věta mohla mít v klasickém jazyce několik protějšků, mezi nimi i ty obsahující *kakari-musubi*. Základní, neutrální překlad do bungo by zněl:

² Analýzou rozdílů mezi bezminulostními a minulostními pasážemi se věnovala Lone Takeuchi: Takeuchi, Lone: *A study of Classical Japanese tense and aspect*. Akademisk Forlag, Copenhagen 1987.

„Siranu fito ari.“

S rozmanitými posuny v důraze na „siranu fito“ – „někdo neznámý“ – mohli být výroky jako:

siranu fito-zo aru. = Je tam (právě) někdo neznámý!
 siranu fito-namu aru. = Je tam (věru) někdo neznámý.
 siranu fito-ka aru? = Zdalipak (sl. Či / Vari) je tam někdo neznámý?
 siranu fito-koso are. = Je tam (sice) někdo neznámý (, ale...).

Jak vidíte, částice ZO a NAMU, vyjadřující důraz (*namu* je jemnější důraz než *zo*), a opytovací KA vyžadují tvar ARU, což je *rentaikei*, a částice KOSO se váže s finálním tvarem ARE, což je tzv. *izenkei* na *-e* (původně přípustkový význam této vazby – „... sice..., ale... – postupně ustupoval ryzímu důrazu)

Podobně s adjektivem:

„Sono ki-ga takai.“

Základní překlad do bungo:

„Sono ki takaši.“

Kakari-musubi-ové (s vázaným zakončením) protějšky této věty jsou:

Sono ki-zo takaki. = To právě ten strom je vysoký!
 Sono ki-namu takaki. = Ten strom je věru vysoký.
 Sono ki-ka takaki? = Zdalipak je ten strom vysoký?
 Sono ki-koso takakere. = Ten strom je (sice) vysoký (, ale...).

Znovu tu důrazové ZO a NAMU, a opytovací KA a JA, vyžadují *rentaikei*, a KOSO *izenkei*, závěrečného přísudku.

Další příklady:

Idure-no yama-ka Ten-ni tikaki? = Která-pak hora je Nebesům blíž?
 Tosi oitaru okina, ouna ja aru? = Zdalipak tu jsou nějací stařecci a stařenky?

NB: *Kakari-musubi* se musí rozlišovat od jiného jevu, při kterém některé koncovětné částice se napojují **ne na *šúšikei*, ale na *rentaikei*** předcházejícího koncového přísudku. Platí to např. koncovětné zvolací částice WA ㇿ a opytovací KA (ale **ne opytovací koncovětné JA!**):

use-nikeri = zmizel:

use-nikeru wa! = Ach, zmizel!

use-nikeru ka? = (Zdalipak / Žeby) zmizel?

ale:

use-nikeri ja? = (Žeby / skutečně) zmizel?

9. Nominativ a genitiv se překrývají

Podmět (nominativ) a posesivní přívlástek (genitiv) v bungo často splývají. **Podmět je často vyjádřen *genitivní* konstrukcí**, hlavně v pevně vázaném syntaktickém prostřední nebo ve vedlejší větě. Takže *-GA* byla původně přípona *genitivu*, ale **genitivní** konstrukce (*si-ga naki*

„**tvoje** nebytí“ získávala postupně v podstatě význam nominativní („**ty** (tu) nebudeš“), jak ji známe z moderní japonštiny (*kimi-ga nai*).

Takže, taková vedlejší věta jako starojaponské
si-ga nakereba

neznamená doslova „když tě už nebude“, ale doslova je tu podmět *si* v genitivu a význam celé konstrukce je blízký anglickému *your not being there*.³

Chronologie - podrobněji.

Rozdíl OJ (OWJ, OEJ) x EMiJ

OJ (Old Japanese, starojaponština) 700-800

EMiJ (Early Middle Japanese, raná středojaponština) 800-1200

LMiJ (Late Middle Japanese, pozdní středojaponština) 1200-1600

MoJ (moderní japonština) 1600-...

The language preserved in the literature of the Asuka and Nara periods (especially poems in the *Man'yōshū*), and that of the Heian literature, are different forms of the Japanese language. The Asuka and Nara Japanese is usually termed as **Old Japanese**, while the later idiom, established in the Heian period and even later used as the literary standard, is **Middle Japanese** in terms of chronology, or **Classical Japanese** in terms of the role it played in the Japanese culture. The differences between Old Japanese and Classical Japanese are very significant. These differences are found in all levels of the language: in phonology, vocabulary, morphology and syntax. Some grammatical forms used in Old Japanese did not survive into the later language, and a great number of Classical Japanese forms are later innovations not found in Old Japanese. In addition, certain forms, common for both periods, frequently have different function, which is vital to be aware of and the issue of chronology is of great importance.

Old Japanese (*jōdaigo* 上代語) – Asuka, Nara periods (before that - *zenshi nihongo* 前史日本語 prehistoric)

two forms:

Western (Nara Basin) WOJ,

Eastern (Kantō) EOJ – known from *azuma uta*.

Middle (= Classical) Japanese – from the Heian period

Old Japanese and Classical Japanese are based on two geographically adjoining and in some respects similar dialects: the dialect of the Yamato basin for Old Japanese, and the dialect of the Heiankyō for Classical Japanese. According to Vovin (p. XVI), *these are two different dialects, and there is no direct continuity between them*. This might be true to a certain extent, but if we think of the sociological background of the event when the Capital was moved from Nara to Heiankyō, it is obvious that people who inhabited the new Capital in

³ Odborníci nesjou zajdeno, jestli starojaponské *si* v básních *Man'yōshū* je zájmeno druhé osoby nebo třetí („ty“ nebo „on(a)“).

the Yamashiro (Kyoto) basin were mostly those who came over from the old Capital: the officials and aristocrats of Nara moved to the new Capital and they continued to speak the same language. It is possible that it became influenced by the local dialect of the province of Yamashiro to a certain extent, nevertheless the divide between Nara Japanese and Heian Japanese would seem more of chronological, rather than of regional, character. With the establishment of the new court and the new Capital, new atmosphere prevailed, new ways of life and new rules of the court protocols, and so the Old Japanese soon evolved into something that is felt as a separate stage of the language.

Besides the Old Japanese of Yamato, the Old Japanese texts also offer some evidence for another different dialect (Vovin calls it a *different language*), Eastern Old Japanese, belonging to a completely different dialect group and spoken in what is nowadays the Kantō area.

Middle Japanese can be further divided into several stages:

early Middle J – 10th century, e.g. *Taketori monogatari*

high Middle J (high and late Heian) – *Genji monogatari*

late Middle J (middle ages: Kamakura, Muromachi) – *Heike monogatari*

The language of the **noh drama** was based upon late Classical Japanese, so is the continuation of this tradition, though the language was no more in real everyday use. By using this slightly obsolete idiom, the founders of the noh drama around 1400 tried to evoke in their plays the atmosphere of olden times, the military vigour of the *Tale of Heike* and its Buddhist diction. In this way, Classical Japanese became the language of the literature, bringing about the special nostalgia and decorum of the Heian times, yet at the same time it was more and more infiltrated by new contemporary words and grammatical forms, so it is a testimony of the development that was going on in the colloquial language as well.

The literary language was in use until the 19th century, when it was superseded by the new standard based on the speech of the new capital Tokyo.

Používání kany a výslovnost – podrobněji

There are some cases in which kana did not reflect gradual changes in pronunciation. In this respect it resembles the spelling of the English language. Both kana and the English orthography are based upon a pronunciation that existed on the outset, at a time when the spelling was in the process of formation, and remained, from then on, virtually unchanged, regardless of the actual shifts in pronouncing habits that eventually led to changes in phonetics and later in the phonological system as well.

FA vs HA

In some cases, people did not even realize there was any shift going on at all. For example, the Japanese in general are little aware of the fact that the present-day H, the consonant of the ha-column, used to be labialized before all consonants still in the 16th century (a v některých oblastech pravděpodobně ještě začátkem 19. století!): this bilabial pronunciation has remained only before U, in the syllable FU, and even here, the labialization is very weak in many speakers, especially those of the Tokyo standard Japanese. Thus, HA, HI, HU, HE, HO used to be FA, FI, FU, FE, FO still some four centuries ago, if not even more recently in some variants (in Okinawan, it even survives today, e.g. the capital of Okinawa, Naha, is pronounced Naafa in the vernacular). From various evidence, like borrowings from Chinese, and the voiced form of H being B, it is obvious that originally, it must have been pronounced as a bilabial stop – PA, PI, PU, PE, PO, at least until the Nara period.

So originally there were, until the 8th century, the forms

pitō-pa (person, hito-wa), papaki-pa (broom)

After the Nara period, the closure of the lips was gradually loosened to produce, towards the 9th century:

ϕito-ϕa, ϕaϕaki-ϕa

During the 10th century, the development became more complex, when people started to pronounce the sound ϕ as voiced in the middle of the word – intervocalically. Thus ϕito-ϕa, ϕaϕaki-ϕa started to be pronounced

ϕito-wa, ϕawaki-wa.

And soon afterwards, ϕawaki was shortened into

ϕawki - ϕauki

which, in the long run resulted in the ‘monophthongization’ of the diphthong au into oo:

ϕōki,

and after the 17th century –

hōki.

The spelling ははきは did not reflect the shifts in the pronunciation and remained the same for quite a long time: if at the time when the characters for the future hiragana were used phonetically, the pronunciation of P still existed, the letters originally rendered in writing the word PAPAKI-PA. Very soon afterwards, the pronunciation was FAFAKI-FA (9th century) and later, in the 10th century, FAWAKI-WA. In spite of that, the spelling was the same: ははきは. Only later, in the spelling of the Tale of Genji, the letters reflect the actual pronunciation - はうきは [FAUKI-WA], and this spelling remained well until the 20th century, when the phonetic rendering ほうきは was generally established - except for the –wa, which remained in its historic, etymological orthography until this day, along with the case particles –e and –o; this unusual, historical spelling helps to mark off better the borderlines within the sentence, especially in the case of the historical letter for wo を which is otherwise not used, and visually marks off the end of the accusative phrase in the sentence.

So, to sum up the relation between the actual pronunciation in the HA-column and its spelling, the following chart demonstrates the changes:

until the 8 th century:	PAPAKI-PA	ははきは
during the 9 th century:	FAFAKI-FA	ははきは
during the 10 th century:	FAWAKI-WA	ははきは
around 1000 A.D.:	FAWKI-WA	ははきは
		> はうきは

Then, from the 12th to the 17th century, the ‘monophthongized’ [FOOKI-WA] appeared, but the spelling remained in the classical Heian orthography: FAUKI-WA はうきは.

Since approximately the 18th century we can be pretty sure that the F sound was already dé-labialized – [HOOKI-WA], while the spelling still remains the same: ほうきは.

12th to 17th century:	FOOKI-WA	ほうきは
since ca 18th century:	HOOKI-WA	ほうきは

And since the 20th century, we have the presentday modern spelling as we know it ほうきは, and so what was originally the FA-column, has become the modern HA-column, with the original bilabial pronunciation retained before U only.

since the 20th century: > ほうきは

Similar changes occurred in the case particles E and O and now we can return to the issue of their historical spelling. Have a look at the chart.

written....pronunc. before 600.....around 750.....around 950.....around 1300...at present

花は.....pana-pa.....fana-fa.....fana-wa.....fana-wa.....hana-wa

花へ.....pana-pe.....fana-fe.....fana-we.....fana-e.....hana-e

花を.....pana-wo.....fana-wo..... HERE is the point in time in which the HA column and the WA column partly start to fuse phonetically, as you can see, because F in the intervocalic position becomes voiced – W, so the actual pronunciation becomes the same as the original W spelled by the WA column letters. Yet the orthographic distinction remained unchanged throughout the period of the classical spelling. Only in the modern spelling did the phonetic principle prevail, leaving the classical orthographic distinction in the three case particles WA, E and O.

.....fana-wo.....fana-o.....hana-o

The same development can be seen inside words: river = kawa – ProtoJapanese “kapa“. Have a look at the chart.

written....pronunc. before 600.....around 750.....around 950.....around 1300...at present

川は.....kapa-pa.....kafa-fa.....kawa-wa.....kawa-wa.....kawa-wa

.....かはは.....かはは.....かはは.....かはは.....かわは

kapa-pa spelled かはは,

kafafa spelled the same,

kawawa spelled the same until the end of the period of the classical orthography, when the spelling of the noun itself, KAWA, was changed into the phonetic spelling KAWA, BUT the spelling of the particle remained unchanged.

This example shows you how the same sound can have different scriptal rendering - the W in KAWA is etymologically the same sound as the W in the particle, yet in the modern

orthography they are spelled differently, the former written phonetically while the latter retains the historical spelling.

EXERCISE 1. Transcribe into hiragana, read and try to translate into modern Japanese and Czech/Slovak:

utukusiki = “かわいい” : dear/loved → cute, sweet (Heian) → lovely, beautiful

omosiroki = “楽しい” : thrilling, exciting, charming, refreshing, pleasant, amusing. “I like”.

その子、美し。

君の聞くは良し。

美しき子、見る。

見るは美しからず。

それ、良からず。

面白き月見ず。

EXERCISE 2. Try to translate into Classical Japanese:

美しい子

高い木

この木が高い。

君が見るのは面白い。

良い娘

その人の娘は良い。

その人の息子は良くない。

月は面白い。

月の面白い夜

その夜の月は面白くない。

遠い山

山が遠い。

CVIČENÍ 3: Čtěte a všimněte si, že rozvíjení (přívlastek) je před rozvíjeným (substantivem), stejně jako v moderní japonštině:

竹取の翁 (okina = starší muž, stařík)

竹取と言ふもの

朝ごと夕ごとに見る竹

.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.

.= bambus, který vidím každé ráno a každý večer

the predicate was at the end of the sentence:

竹取と言ふもの、ありけり。(arikeri= byl, arimašita)

それを見れば.

.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.

= NB liší se od současného *mireba*: když to uviděl / protože to uviděl